

«6D050400 –Журналистика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған Каримова Бибигуль Жумашовнаның «Ақпараттық кеңістіктегі экологиялық мәдениет қалыптастыру жолдары: шетелдік тәжірибе және ұлттық үлгі» атты диссертациялық жұмысына

АНДАТПА

Адам баласы өз ақыл-ойымен дүниеге әкелген техникалық, технологиялық үдерістің талай ғаламат апатты жетектей келгенін соңғы он жылдықта айқын сезіне бастады. Атмосфера, топырақ, су ластануда, орман оталуда, қазба байлық кемуде, адамзат генеқоры нашарлауда. Әлемдегі экологиялық ахуалдың күрт төмендеуі турасында жұртшылық, мемлекеттік емес ұйымдар, жеке адамдар дабыл қағуда. Ғалымдар оның антропогендік, техногендік астарына үңіліп, себептерін адамның өз іс-әрекетімен байланыстыруда. Осындай көкейтесті экологиялық мәселелерді оңтайлы шешумен жақсарту, әлеуметтік және мәдени өмірінің жарасымды болуы ең алдымен адамның тарихи жады мен дәстүріне, оның өмір сүретін ортасына тікелей қатысты. Микро және макроайналаны өзіне жайлы етіп жасау мен сақтау да адамның өз қолында. Сондықтан халықтың ғасырлар бойы жинақталған тәжірибесіндегі табиғатты аялау, оған ұқыпты қарау, қорғау мен үндестікте өмір сүру басты өмір дағдысы екендігі күн тәртібіне қайта қойылып отыр.

Адамның табиғи ортаға деген саналы көзқарасы мен оны жақсартуға өзіндік үлес қосуы, экологиялық білім мен тәрбие мәселелерін ұштастыра отырып экологиялық мәдениет қалыптастыруға негіз болады. Сөйтіп биосфералық мәдениет ноосфералық түйсікке барып ұласады. Ал ғылыми жұмыстағы экологиялық проблемаларды қарастыратын ақпараттық, сараптамалық, ықпалдастық дискурсы осы биосфера мен ноосфера мұнтаздығынан бастау алады.

Адам мен табиғат арасындағы өзара қарым-қатынаста мәдени-танымдық байланыстың жоғары деңгейі орын алатын болса, экологиялық таза орта қалыптасады, дамиды. Мәдениеттің бір парасы – адам мен табиғатты үйлестіру. Қоғам мен табиғат арасындағы үйлесімділіктің орнауы экологиялық мәдениеттің қалыптасу деңгейінен аңғарылады.

Адам – қоғам – табиғат жүйесінің өзара сабақтастырылуы арқасында экологиялық мәдениеттің қалыптасу векторлары айқындалады. Солардың қатарынан шетелдік және ұлттық деңгейде бірлескен ұйымдар, тиісті мекемелер, ортақ жобалау траекториялары көрініс береді. Бүгінгі қоғамдағы экологиялық білім беру жүйесі мен тәрбие бағытындағы экологиялық мәселелер туралы сөз қозғағанда, алдымен атқарылған іс-шаралардың тәжірибелік маңызы мен нәтижелері көрсетіледі.

Экологиялық білім беру жүйесі аясында атқарылып, жоспарланып отырған бірқатар шаралар қатарына БҰҰ мен бірнеше мемлекеттің адам

және қоршаған орта туралы жаңа бағыттағы білім жүйесін, биосфераны сақтап қалуға бағытталған, энергияны және ресурстарды үнемдейтін технологияларды енгізуді міндеттейтін тұрақты даму стратегиясын қабылдауын атап өтуге болады.

Экологиялық білім мен тәрбие берудің дүниежүзілік даму кезеңдеріне келсек, ең алдымен БҰҰ аясында ЮНЕСКО ұйымы 1971 жылы «Адам және биосфера» атты құжат қабылдады. Алғаш рет халықаралық деңгейде биосфера ресурстарын қорғау және тиімді пайдалану туралы бағдарламаның экологиялық сипаты айқын көрініс берді.

Қазақстанда экологиялық мәселелерді түбегейлі шешу аймақтық, мемлекеттік, халықаралық сабақтастыққа ұласты.

Бүгінгі қоғамда адам араласуы салдарынан пайда болған экологиялық дағдарыстан шығу үшін жоспарланған шаралар қатары молаюда. Оның бастылары – қоршаған ортаны қорғау, ауасы таза, суы мөлдір, жасыл желекті елге айналу, өндіріс қалдықтары мен радиация қалдықтарынан арылу, қазақстандықтардың тіршілік ету жағдайын, денсаулығын оңалтуға, экологиялық ортаны жақсартуға арналған «Қазақстан – 2030» стратегиясын, жаһандық бастама ретінде танылған «Жасыл көпір» бағдарламасын атап айтуға болады. *Бұл бағдарламаны 2012 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының «РИО+20» саммитінде барлық ел мақұлдады.*

Баламалы энергия көздеріне және «жасыл» технологияға арналған EXPO-2017 көрмесінің «Болашақтың энергиясы» деп аталғаны да, оның біздің ел астанасында өткізілгені де бекер емес.

Қазақстанда экологиялық білім беру мен тәрбиелеудің жолдарын мектепке дейін және мектеп жасынан қолға алу қалыптасса, мәселен, арнайы пәндерден экологиялық мәселелерге арналған үйірмелер, ғылыми жобалар, зерттеулер, табиғатты қорғау акциялары жүйелі өткізілер еді.

Ал көптеген шет елдерде, мәселен, Еуропа елдерінде экологиялық мәдениетті қалыптастыру бағытындағы көптеген шаралардың бірі – балалар жабайы және үй жануарларына үй жағдайында қамқор болуды мақсат етеді. Экологиялық білім беру бағдарламаларының да нысан ретінде алынуына баса назар аударады. Яғни, теория мен практика ұштаса жүреді.

Экологиялық білім беруді жетілдіру мақсатында оқытушылар мен еріктілердің арнайы білімдері болумен қатар, белгілі бір мамандықтарға қатысты экологиялық білім қорларының болу қажеттілігі байқалады.

ҚР - ның 2007 жылғы (№ 21) 9 қаңтардағы экологиялық кодексінің 181-бабында: «Экологиялық білім беру мен ағартудың, мамандардың біліктілігін арттырудың мақсаты және негізгі міндеттері» атты тармағында: «Экологиялық білім беру мен ағартудың мақсаты – орнықты даму қағидаларына негізделген азаматтардың белсенді өмірлік ұстанымын және қоғамдағы экологиялық мәдениетті қалыптастыру болып табылады» деп атап көрсетілген.

Экологиялық білім беру мен экологиялық мәдениет қалыптастыру жолында дәстүрлі басылымдар мен жаңа медианың рөлі арта түсті. Бүгінгі БАҚ әлеуметтік, экономикалық, экологиялық жағдайды батыл да табанды сөз

ете бастады. Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамның, қоғамның белсенді мүшесі – жастардың білім, ғылым, мәдени таным қажеттілігін қанағаттандыратын жаңа медиаөнімдер ұсынуда. Интернеттің қарқынды дамуы ақпаратты дербес пайдалануға, мәтінге жеке бақылау жасауға мүмкіндік берді. Сол себептен көпшілік қауым масс-медианы түйткілді мәселелерді халыққа жедел жеткізер сенімді ақпарат көзі деп есептейді.

Жалпы бүгінгі қоғамдағы экологиялық мәдениетті қалыптастыруға ықпал ететін басылымдардың жаратылысты қорғау тақырыбындағы бағдарламалар мен жарияланымдар ұсыну тізбегінен, тақырып мазмұны, аудиторияның (тыңдарманның, көрерменнің) әлеуметтік желілерде контент таңдау көрсеткішінен экологиялық мәселелерге деген ынтазарлықты анық байқауға болады.

Сондықтан әлеуметтік сұранысқа орай, бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі арта түсті, мүмкіндігі шексіздікке ұмтылды, ауқымдылығы анағұрлым еселенді. Соның арқасында қазіргі кезде экологиялық ақпараттану адамдардың күнделікті өміріне белсенді түрде дендей енді. Мұның бәрі түптеп келгенде экологиялық сананың қалыптасуына барынша ықпал ете бастады.

Ғалымдардың, әлеуметтанушылардың пайымдауынша, экологиялық түйсіктің, көзқарастың, мінез-құлықтың, жауапкершіліктің орнығуы экологиялық мәселелерді шешудің оңтайлы жолын қалыптастыруға мол мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде бүгінгі жас буынды қауіпсіз өмірге дайындай алатын білімнің экологиялық үлесін арттыруға, атап айтқанда, болашақ журналистерді экологиялық біліммен жан-жақты қаруландыруға жол ашады. Бұл – қазіргі заман талабы. Сондықтан болашақ журналист мамандарға экологиялық білім беру – экологиялық мәдениетті қалыптастыру негіздерінің бірі де бірегейі.

Осы ретте бүгінде әлемнің басым бөлігінде «кенттену үдерісі» қарқынды жүріп жатқаны мәлім. Себебі қазіргі кезде ірі қалалар мен өнеркәсіптік орталықтарда аса қолайсыз экологиялық жағдай орнаған. Соған орай экологиялық ахуалды жақсарту мақсатымен іске асырылып келе жатқан «Ақылды қала» жобасының да маңыздылығы мен қажеттілігі орасан зор. Аталмыш жоба Нұр-Сұлтан мен Алматы сияқты үлкен мегаполистерде оң нәтиже беруде.

Экологиялық сананың қалыптасуының ең қарапайым сатысы – ол өз отбасы мен ауласындағы, көшесіндегі тазалық пен үнемшілдік, ысырапшылдыққа жол бермеу сынды қасиеттерді әсіресе жас ұрпақтың бойына дарыту. Адаммен егіз табиғат құбылысының құпияларын ұғындыру, барды бағалау. Осы ретте адамды табиғатпен байланыстыратын – мәдениет пен әдеп.

Экология тақырыбы әрқашан да елеулі. Оның бірден-бір айғағы – ретроспектива, сонау «Дала уалаяты» сынды алғашқы басылымдардан бастау алатын экологиялық жарияланымдар мән-маңызының ортаймауы, журналистік өнегенің бүгінге дейін жалғасып келе жатуы.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазіргі күні адамзат баласын толғандырып отырған экологиялық мәселелердің өзі аса өзекті. Ал осы мәселелердің тиімді, қауіпсіз шешілуіне жіті назар аударып, мониторинг жасап отырған БАҚ құралдарының материалдары жариялылық пен пікір еркіндігі арқылы сол өзектілікті бедерлей түседі. Ал, әлемдік және ұлттық медиакеңістіктегі экологиялық мәселелердің күн тәртібіне қойылуына назар аударып, қоршаған ортада экологиялық апаттарға жол бермеу, болжампаздықпен экологиялық білім мен тәрбие арқылы экологиялық мәдениет қалыптастыру шаралары мен оны жүзеге асыру жолдары, игі бастамалардың нәтижесін көрсету, жинақталған тәжірибені бөлісудің заманауи әдіс-тәсілдерін зерттеу – ғылыми жұмыстың көкейтестілігі де, өзектілігі де.

Бүгінгі қоғамдағы экологиялық мәдениеттің қалыптасуы табиғи кеңістікте, әлеуметтік және рухани тіршілік ету жағдайында экологиялық таным және экологиялық білім мен тәрбиені жетілдіру қажеттілігін талап етуде. Барлық білім беру мекемелерінің, қоғамдағы экологиялық сауаттылықты жетілдіру бағытындағы мемлекеттік органдар және қоғамдық бірлестіктердің, бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі айрықша мәнге ие болатындығын атай келе, атқарылып жатқан оңды істердің санатына бағам жасадық, шетелдік үлгімен салыстырмалы зерттеулер жүргіздік.

Шетелдік және ұлттық медиакеңістікте орын алатын саяси-әлеуметтік, экономикалық, экологиялық т.б. мәселелер жайында сауатты ақпаратпен қамтамасыз ететін бұқаралық ақпарат құралдары мен маманданған журналист біліктілігіне қойылатын нақты талаптарды сипаттадық, БАҚ өкілдерінің кәсіби даярлық жүйесін жетілдіруде атқарылатын шаралар қатарын нақтыладық, толықтырдық. Біздіңше, бұл да қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің қатарынан орын алуға тиіс.

Зерттеу нысаны. Жеке адам, қоғам өміріндегі табиғат қорғауға қатысты ұлттық таным көздері, отандық және шетел БАҚ-тарындағы экологиялық мәдениетті насихаттау, нақты осы мәселеге арналған халықаралық нормативтік құжаттар негізінде экологиялық мәдениетті насихаттау жолдары мен ұлттық тәрбиедегі экологиялық мәселелерді оң шешудің экологиялық шараларына талдау жүргізу.

Зерттеу пәні. Отандық және шетелдік медиакеңістіктегі экологиялық мәселелер.

Зерттеу жұмысының дереккөздері. Зерттеу жұмысында тұжырымдалған қорытындылар мен ұсыныстар отандық және шетелдік экологиялық мәселелерге қатысты дереккөздерге негізделген.

Зерттеу жұмысының әдістері. Диссертацияны жазу барысында сипаттама, салыстырма, контент талдау, әлеуметтік сауалнама және жүйелеу әдістері қолданылды.

Сипаттама әдісі арқылы қоғамда орын алып отырған экологиялық ахуалдар мен оны шешу бағытындағы шаралар қатары көрсетілді.

Салыстырма әдісі арқылы шетелдік және отандық БАҚ материалдары өзара салыстырыла бағамдалды.

Сандық талдау (контент) көрсеткіштері арқылы экологиялық мәселелерге БАҚ тарапынан қандай деңгейде көңіл бөлініп, оған қоғам мүшелерінің назарының қандай екендігі байқалды.

Студент жастардың экологиялық мәселелерге көзқарасы мен экологиялық мәдениет қалыптастыру турасындағы ойларын білу мақсатында сауалнама жұмыстары жүргізілді.

Қарастырылған мәселелерді жүйелей қарастыру тәсілі арқылы зерттеу аясы жинақталып, тұжырымдалды.

Сонымен қатар пәнаралық әдістің негізінде тарих, әлеуметтану, саясаттану, әдебиеттану, философия, педагогика салаларына жүгіну арқылы бірнеше ғылым саласындағы экологиялық мәселелердің қойылуын қамтимыз.

Зерттеу жұмысының әдіснамалық негіздері. Диссертациялық жұмыстың әдіснамалық негізін жалпы тәжірибеде қолданылатын зерттеулердің бүгінгі заманның ғылыми технологияларына сай объективтілік қағидасын қамтитын теориялық тұжырымдар құрайды.

Экологиялық мәселелерді түрлі бағыттарда қарастырушы: Б.Жақып, А.Құрманбаева, Н.Омашев, Ғ.Майкотова, Н.Т. Жұртбай, Г.С. Оспанова, Г.Т. Бозшатаева, Н. Джумагазиева, Қ. Олжай, Л.В. Передельский, В.И. Коробкин, О.Е.Приходченко, С. Залыгин, Н.Киселев, О.К.Дреиер, В.Г. Лось, В.А.Горелоз, М.С. Годэ, Ж.Л.Фабиани, Ф.Рамад, К.С.Лосев, В.И.Данилов-Данильян, Дж.Н.Якубов, М.А.Маслов, А.Hansen, L.Lester, C. LaMay, E.Freedman, E.E.Dennis, D.S.Jeffrey, J. Norman зерттеу еңбектері негізге алынды.

Зерттеу жұмысының мақсаты. Шетелдік және ұлттық деңгейдегі экологиялық мәселелерді шешу және қауіпті мәселелерді болдырмау бағытындағы басты міндеттердің бірі – масс-медиа әлеуеті арқылы экологиялық мәдениет қалыптастыру жолдарын нұсқау, бүгінгі бұқаралық ақпарат құралдары мен қоғаммен байланыс тетіктері арқылы экологиялық мәдениет қалыптастыратын салалардың қолжетімділігін арттыру, экологтар одағының нақты және перспективалық мүмкіндіктерін анықтау, оларды өзара ортақ істерге жұмылдыру, сөз пәрменділігін жетілдіру, апаттың алдын алу шараларын жүзеге асырудың жолдарын қарастыру, өзара тәжірибе алмасу.

Зерттеу мақсатының негізгі міндеттері: Жоғарыдағы мақсатқа қол жеткізу мынадай міндеттерді қамтиды:

- отандық және шетелдік медиакөңістіктегі экологиялық мәселелер көрінісін сипаттауда экологиялық мәдениеттің қалыптасу жолдары мен осы бағыттағы жұмыстар қатарын бағамдау;

- Қазақстан мен шет елдердегі экологиялық білім беру жүйесінің барысына шолу жасай отырып, электронды БАҚ арқылы ғаламдық экология мәселелерін оқыту қажеттілігі туындайтындығын назарға алу;

- нақты сандық көрсеткіштерді беру арқылы БАҚ дискурсындағы экологиялық ақпараттарға контент талдаулар жасау;

– отандық және шетелдік зерттеу аясында экологиялық мәдениет қалыптастыру бағытындағы шараларға бағам жасау арқылы ортақ тұстарын көрсету;

– ұлттық этикалық нормалардың экологиялық таным контексінде қалыптасуын ұлт ерекшеліктерін ескере отырып сипаттау;

– экологиялық мәдениет қалыптастыру жолдарын көрсетуде экологиялық тұрғыда білімді, тәрбиелі жеке тұлғаның жекелік, адами қасиеттерін атай отырып, тұлғаның экологиялық мәдениетін қалыптастыру моделін ұсыну.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы:

– отандық және шетелдік медиакеңістіктегі экологиялық мәселелер көрінісін сипаттауда экологиялық мәдениеттің қалыптасу жолдары бағамдалды;

– ұлттық экологиялық ұғым мен халықаралық экологиялық терминологияның мағыналық тұтастығы байыпталды;

– жоғары білім беру деңгейінде журналистерді даярлайтын оқу орындарында экологиялық білімнің теориялық-әдістемелік негізін жетілдіру бағытындағы «Медиа және ғаламдық экология мәселелері» пәнінің оқу-жұмыс жоспарының жобасы ұсынылды;

– нақты сандық көрсеткіштерді алға тарту арқылы БАҚ дискурсындағы (газет, радио, телевизия, интернет портал) экологиялық ақпараттарға контент талдау жасалды, қажетті тұста шетелдік БАҚ-қа да бағам жасалды;

– ұлттық және халықаралық деңгейлерде экологиялық саясатты әзірлеу және іске асырудағы кешегі мен бүгінгі медиакеңістікте жүргізіліп отырған кешенді мәселелердің ортақ траекториялары анықталды;

– экологиялық мәдениет қалыптастырудың ұлттық негіздеріне баса назар аударылды, ұлт дүниетанымы мен тәрбиеге ықпалының танымдық аспектілері тұңғыш рет ғылыми тұрғыдан жүйелі қарастырылды;

– экологиялық мәдениет қалыптастыруда экологиялық тұрғыда білімді, тәрбиелі тұлғаның өзіндік ерекшеліктері айқындалды, тұлғаның экологиялық мәдениетін қалыптастыру моделі ұсынылды.

Зерттеудің теориялық мәні. Экологиялық мәдениетті қалыптастыру жолдарының негізгілері – бұқаралық ақпарат құралдары екендігін баса айта отырып, экологиялық ақпараттардың берілуін, экологиялық мәселелерді қарастыру мен алдын алуда шетелдік тәжірибелермен астастыра сабақтасуын көрсету және қазақ халқының табиғатты танудағы ерекшеліктеріне, өзіндік қалыптасқан болмысына пайымдау жасау арқылы зерттеу жұмысының теориялық маңыздылығы арта түспек.

Зерттеудің тәжірибелік мәні. Диссертациялық еңбектің тәжірибелік маңызы зерттеу барысында талданған экологиялық ақпараттардың қойылымы мен контент талдаулар салыстырма жасау арқылы бедерлене көрінбек, әрі шетелдік тәжірибе сипатын ұлттық дәстүр ерекшеліктерімен сабақтастырып тұжырымдау арқылы да арта түспек.

Әлеуметті экологиялық мәселелермен ақпараттандыруда БАҚ-тың рөлі айрықша екендігін көрсететін диссертациялық еңбек:

- экологиялық бағыттағы саяси ұйымдарға, мекемелерге ақпарат беретін құрал ретінде;
- экология тақырыбында стратегиялық қалыптасқан ұстанымы бар баспасөз қызметтеріне;
- БАҚ өкілдерінің экология тақырыбын жариялау бағытындағы шығармашылық, журналистік шеберліктерін шыңдауға;
- жоғары оқу орындарындағы журналистика факультетінде жүргізілетін арнайы курстарға қосымша оқу құралы ретінде;
- шетелдік және мемлекеттік ұйымдардың экология тақырыбындағы ұйымдастырған мәжілістер, баспасөз мәслихаттары мен семинарларда, жарыссөздерде бағыт беруші бағдар ретінде;
- арнайы экологиялық құбылыстарды зерттейтін сараптамалық орталықтарға;
- экология мәселелерін жан-жақты зерттеушілерге дереккөз ретінде пайдалануға септігін тигізеді.

Қорғауға ұсынылған тұжырымдар:

- отандық және шетелдік ақпараттық кеңістіктегі экологиялық мәселелерді өзге ғылым салалары аясында да (биология, психология, әлеуметтану, философия т.б.) қарастыра отырып, экологиялық мәдениеттің қалыптасу барысында табиғат пен адамзат арасындағы қарым-қатынасты үйлестіруге (экожүйеге адамның әсері) көңіл бөлінеді;
- журналист мамандар даярлайтын ұлттық білім беру кеңістігінде бар «Экологиялық журналистика» пәнімен қатар «Медиа және ғаламдық экология мәселелері» пәнін енгізу – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі;
- БАҚ қоршаған орта мен оны қорғау туралы экологиялық мәселелермен қоғамды құлақтандырып қана қоймай, халық арасына насихаттап, таратып, экологиялық танымның қалыптасуына үлес қосады. «QAZAQSTAN» ұлттық арнасы, «Хабар», «Евразия 1арна» телеарналарындағы экологиялық тақырыптағы бағдарламалармен қатар «24 хабар», «ЭКО-тв Ресей» телерналарында берілген экология тақырыбындағы телебағдарламалардың көрілім санына жасалған салыстырмалы зерттеулер, сондай-ақ интернет порталдардағы экология тақырыбындағы жарияланымдар көрсеткіші өзіндік мәнге ие;
- «Азаттық» радиосындағы экология тақырыбына арналған жаңалықтар көрсеткішіне (2016, 2017, 2018 жылдар) назар аудара отырып, «Атамекен», «Егемен Қазақстан», «Жас Алаш», «Ана тілі» газеттеріндегі экология тақырыбындағы мақалалар санына контент талдау жасалынып, орыс тілді «Central Asia Monitor», «Inform БЮРО Мегалополис», «Аргументы и факты», «Время» сынды басылымдар да зерттеу нысанына алынды. «Семей таңы», «Атырау», «Oñtústik QAZAQSTAN», «Атбасар», «Шу өңірі» атты аймақтық басылымдардағы экологиялық мәселелердің қойылысы да аймақтық экология мәселелерінің әлеуетін танытады;

– елімізде белең алып отырған кез-келген экологиялық мәселе ғаламдық экологиямен тығыз астасып жатқандықтан, Қазақстан мен шетелдік (экологиялық ұйымдар мен экология мәселелер) тәжірибиелердің арасында ортақ түйісетін тұстарын (бірлесіп өткізілген конференциялар, ұйымдар, мәселен, «Жасыл көпір» халықаралық бағдарламасы, Ақылды қала» жобасы, шетелдік әрбір елдегі (Ресей, Германия, АҚШ т.б.) экологиялық шаралар, кезекті жұмыс реті, ғаламшардың экологиялық мәселелеріне арналған заманауи фильмдер қатары т.б.) атап өтудің маңыздылығы зор;

– табиғат құбылыстары мен табиғаттың тылсым күштерін бағалап, білуде ұлттық әдеп нормаларын, нақтырақ айтсақ, ұлттық дүниетаным, мінез, болжағыштық, байқағыштық қасиеттермен қатар белгілі бір ырымдар мен тиымдардың экологиялық таным контекстінде көрініс табуы ұлттық болмыс ерекшеліктерін байқатады;

– әрбір адамның экологиялық мәдениетін қалыптастыруда өзіндік экологиялық білімі, экологиялық тәрбиесі, экологиялық танымы, экологиялық әрекеті, экологиялық құндылықты дәріптей білуі, табиғатқа деген сүйіспеншілігі сынды қасиеттерінің орнығуы тұлғаның экологиялық мәдениетін қалыптастыру моделін құрайды.

Зерттеу жұмысының жариялануы мен мақұлданыуы. Ғылыми жұмыстың негізін құрайтын материалдар ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау комитеті белгілеген республикалық ғылыми басылымдарда жарияланды. Сонымен қатар Scopus базасына енетін нолдік емес, импакт-факторы бар халықаралық ғылыми басылымдарда, халықаралық, республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинақтарында баяндалып, жарияланды. Диссертациялық жұмыс Баспасөз және электронды БАҚ кафедрасында талқыланып, сараптамадан өтті және қорғауға ұсынылды. Зерттеу жұмысының құрылымы кіріспеден, үш тарау мен қорытындыдан, сондай-ақ пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Мұдай құрылым, біздіңше, ғылыми жұмыстың мән-мағынасын толыққанды ашуға, болмыс-бітімін барынша зерделеуге септігін тигізеді.